

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра етики, естетики та культурології

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 033 філософія
на здобуття освітнього ступеня бакалавра філософії

Моральні виклики застосування штучного інтелекту в умовах
метамодерну

Студент-виконавець:
Снарська Марина Ігорівна
IV курс
спеціальність 033 «філософія»
ОПП «Філософія»

Науковий керівник:
Маслікова Ірина Ігорівна
доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри етики естетики та культурології

Допущено до захисту:

Зав. кафедри _____

Київ-2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОРАЛІ В УМОВАХ КУЛЬТУРИ МЕТАМОДЕРНУ.....	7
1.1 Концепції метамодерну в поясненні специфіки сучасної культури.....	12
1.2 Трансформації моральних норм та цінностей в умовах метамодерну.....	17
1.3 Теоретичні підходи в обґрунтуванні моральних принципів з урахуванням соціокультурного контексту.....	21
РОЗДІЛ II ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК МЕТАМОДЕРНУ.....	26
Табл 1.....	30
2.1 Специфіка моральної свідомості та штучний інтелект.....	32
2.2 Засади для обґрунтування етичних принципів застосування штучного інтелекту...36	
Табл. 2.....	42
Схема 1.....	43
РОЗДІЛ III ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЧАС МЕТАМОДЕРНУ.....	44
3.1 Розвиток та можливості штучного інтелекту в метамодерному світі.....	47
3.2 Соціокультурні, економічні та моральнісніефекти штучного інтелекту.....	50
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	55

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: Сучасний світ переживає епоху великих змін, яка в науковій літературі описується як перехід до нової культурної парадигми – постмодерну, постпостмодерну, метамодерну або метамодернізму. Ця нова епоха характеризується нестабільністю, розмаїттям та пошуком нових способів розуміння світу навколо нас. В цьому контексті виникають нові моральні виклики та етичні дилеми, які впливають на різні аспекти життя. Штучний інтелект (ШІ) швидко стає невід'ємною складовою сучасного технологічного прогресу, перетворюючи наші уявлення про те, що можливо у світі. Від автоматизованих систем управління до особистих асистентів, від медичних діагностичних інструментів до алгоритмів рекомендацій в соціальних мережах — штучний інтелект нарощує свої функції та вплив на наше повсякденне життя.

Дослідження специфіки моралі та її викликів в контексті феномену метамодерну є надзвичайно актуальним в сучасному світі. Це пов'язано з ростом впливу технологій, глобалізацією культурних процесів, а також зі зростанням складності соціальних та економічних відносин. Проте варто також зазначити, що мораль – це суто феномен людського світу. Зараз варто зрозуміти чи людині варто тримати дистанцію від штучного інтелекту чи все ж потрібно етичну регламентацію в галузі штучного інтелекту [18; с.46]. Метамодерн відкриває нові можливості для розуміння моральних стандартів і етичних принципів у новому світлі, відображаючи складну динаміку сучасного суспільства.

Зокрема, швидкий розвиток штучного інтелекту, віртуальної реальності, біотехнологій та інших інноваційних технологій породжує важливі питання щодо моральних наслідків їх використання. Наприклад, етика стосовно автономних систем, вплив штучного інтелекту на ринки праці, а також моральні аспекти використання біогенетичних технологій у медицині та репродукції. Таким чином, дослідження моралі в метамодерні є актуальним завданням, оскільки воно допоможе краще зрозуміти складні взаємозв'язки між технологічним прогресом, культурними змінами та моральними цінностями, а

також сприятиме формуванню етичного фундаменту для подальшого розвитку суспільства.

Ступінь наукової розробки теми: Феномен штучного інтелекту являє собою комплекс технологій, що дозволяють машинам імітувати людські когнітивні функції, такі як навчання, розпізнавання мови, прийняття рішень та вирішення проблем. Він активно застосовується в різних сферах, включаючи медицину, фінанси, транспорт та розваги, що значно підвищує ефективність і продуктивність цих галузей. Розвиток ШІ піднімає важливі етичні питання, пов'язані з конфіденційністю, безпекою та справедливістю рішень, прийнятих машинами. Однією з ключових цілей є створення прозорих і пояснюваних алгоритмів, які забезпечують довіру та відповідальність. ШІ має потенціал значно змінити наш світ, але його розвиток повинен супроводжуватися ретельним обмірковуванням етичних аспектів. Зокрема, дослідження феномену почалось ще з 60-х років англійським математиком та логіком Аланом Тюрінгом. Який запропонував концепцію машини Тюрінга та розробив тест Тюрінга для визначення інтелекту машин. Основні праці Тьюрінга з обчислювальної техніки, логіки, філософії, штучного інтелекту були проаналізовані англійським дослідником Джеком Коуплендом. А запровадив поняття «Штучний інтелект» у 1956 році американський інформатик та дослідник мислення Джон Маккарті. Він був одним з організаторів Дартмутської конференції 1956 року, яка вважається точкою відліку в історії ШІ як наукової дисципліни.

Окрім цього, аналіз сучасного дискурсу в області етики штучного інтелекту проводили Тімніт Гебру, дослідник етики ШІ, працював в Google Research і займалася питаннями упередженості та справедливості в алгоритмах. Консорціум компаній і академічних установ, включаючи Google, Facebook, Amazon, IBM, Microsoft, який займається дослідженням та просуванням етичних стандартів у сфері ШІ. Соціо-культурно-етичні питання штучного інтелекту досліджували професор департаменту мистецтва та гуманітарних наук Павського університету Лоренцо Магнані. Також все більше

простежується тенденції переосмислення етики та права з урахуванням такого феномену як штучний інтелект. Адже з швидким розвитку інтелектуальних систем їх автономія може набути більших масштабів аніж це було до сьогодні. Такий напрямок вивчають професор Лучано Флоріді в своїй роботі «Етика штучного інтелекту: принципи, виклики та можливості»[25].

Об'єкт дослідження: моральна регуляція застосування штучного інтелекту в сучасному світі.

Предмет дослідження: етичні обґрунтування моральних принципів застосування штучного інтелекту в умовах культури метамодерну.

Мета: з'ясувати специфіку моральної регуляції та встановлення норм застосування штучного інтелекту в умовах метамодерну.

Завдання дослідження:

- дослідити специфіку сучасної культури крізь призму концепцій метамодерну;
- проаналізувати зміни моральних норм та цінностей в умовах метамодерну;
- виявити перспективи обґрунтування моральних принципів з урахуванням соціокультурного контексту;
- дослідити моральні проблеми штучного інтелекту як виклику доби метамодерну;
- з'ясувати специфіку штучного інтелекту через співставлення із моральною свідомістю;
- розглянути етичні принципи застосування штучного інтелекту в культурі метамодерну;
- окреслити можливості штучного інтелекту в метамодерному світі та його соціокультурні, економічні та моральні ефекти

Методи дослідження: застосовано загальнонаукові методи аналізу українських та зарубіжних джерел, узагальнення, порівняння, аналітика інформації, використана методологія етико-культурного дискурсу моралі мета модерну та етики штучного інтелекту.

Структура кваліфікаційної роботи: дана робота складається зі вступу, трьох основних розділів, підрозділів до кожного розділу, двох таблиць, схеми, висновку, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОРАЛІ В УМОВАХ КУЛЬТУРИ МЕТАМОДЕРНУ

Для розгляду специфіки сучасної моралі та її викликів необхідно спочатку окреслити її контекст – часовий феномен метамодерну, власне визначити це поняття та виявити його основні ознаки. Звертаючись до тлумачення поняття метамодерн, походить від грецького *μετά* — згодом та англійського *modern-сучасний*. Це певний комплекс здобутків філософії, естетики та культури, що утворився як реакція на постмодернізм, та перебуває в вимірі невизначеності, а саме між протиставленими аспектами модернізму та постмодернізму [15].

Далі варто звернутись до тлумачення поняття метамодерн, яке надає фотограф англійського походження, художник Люк Тернер. Він говорить, що “це термін, який останніми роками набув поширення як засіб артикулювання подій у сучасній культурі, що, як стверджується (і наше покоління, схоже, інтуїтивно це усвідомлює), вийшла за рамки постмодерністського режиму кінця 20-го століття. Після незліченних криз останніх двох десятиліть - зміни клімату, фінансової кризи та ескалації глобальних конфліктів - ми стали свідками появи відчутного колективного бажання змін, чогось крім передчасно проголошеного "Кінця історії" ”[15]. І саме префікс мета походить від поняття давньогрецького мислителя Платона метаксиса. Він під цим поняттям розумів, що це коливання й одночасність між абсолютно протилежними полюсами та їхніми проміжними станами.

Звертаючись до Тімотеуста Вермюлена та його колеги Робина ван ден Аккера, можна побачити, що вони вважають в своїй праці «Нотатки про метамодернізм» [32], що «метамодернізм має бути розташований епістемологічно з постмодернізмом, онтологічно між постмодернізмом та історично за межами постмодернізму» [32; с.2].

Взагалі, вперше слово метамодерн було згадане у 1975 році в творі американського письменника Масуда Заварзаде, як реакція на події в літературі США 1950-х років. У своїй праці "Апокаліптичний факт і затьмарення художньої літератури в новітніх американських прозових оповіданнях", опублікованій

Масудом Заварзаде в 1975 році, він висловлює кілька спостережень щодо своєї сучасної реальності. Ці спостереження не лише застосовні до нашої сучасної реальності, але й здається, начебто вони були написані спеціально з огляду на це. Паралелі між цими реаліями неспростовні, або, як пропонується тут, виявляється, що це одне й те саме; єдине, що змінюється — це дорослішання, розширення і легітимізація її культурної парадигми. Творці, хто вперше почав використовувати поняття метамодернізм — Робін ван ден Аккер та Тімотеус Вермьолен, які стали авторами праці «Нотатки про метамодернізм»[32].

Говорячи про основні ознаками метамодернізму, варто звернутись до українського дослідника, журналіста та члена Національної спілки письменників України Олега Шинкаренка. Він порівнює в своїй праці «Маніфест метамодернізму» епоху модерну, постмодерну та метамодерну. Зокрема, останній період характеризується довірою всьому. Що є протилежним думці постмодерністів, які нічому не довіряють та модерністів, які довіряють тому, що не бачать [12]. Олег Шинкаренко також звертає увагу на контрінтуїтивності метамодерну. Це означає, що якщо ви думаєте, що все знаєте, то це не вірно. В цьому випадку він протистоїть романтизму, де основною ознакою є покладання на інтуїтивне прозріння. Таким чином можна сказати, що люди, які є прибічниками інтуїтивного знання, феномену модерну, повністю будуть покладатись на інтуїцію навіть якщо це протилежить фактам. Наступною вагомою ознакою метамодерну є «метамодерністичний ідеал» (на заході критики це називають осциляцією). Такий ідеал полягає у постійному коливанні парадигми. За таких умов це нагадувало б хаос, але якщо б не існувало інтермедій. В час метамодерну не можливо зупинитись на чомусь одному, немає певної ієрархії, але відбувається постійна зміна. Інтермедії, вони ж сніпети - це термін з області програмування, що означає певний фрагмент коду, який не одноразово використовується.

Актуалізуючи проблематику добра та зла в такій традиції, можна побачити, що людина в дану епоху просто відмовляється боротися зі злом. Така традиція передбачає неоднозначність. Людина усвідомлює, що добро може

також з ним боротись, але в той самий момент виникає багато точок зору на одну проблему. Вирішити проблему добра та зла варто відчувши власну внутрішню правду, де вже раніше встановленні шаблони не діють.

Якщо зробити певний нарис основних характеристик епохи мета модерну, то людина всьому довіряє, в такій епосі ніхто нічого не знає, парадигма в метамодернізмі коливається і є неоднозначною, проблема добра і зла розмивається, оскільки як такої боротьби зі злом не має, проте є багато точок зору, де варто відчутти власну природу правди.

На даному етапі варто додати приклад з праці Олега Шинкаренка про опис такої епохи. О. Шинкаренко для швидкого уявлення про час метамодерну пропонує уявити мешканців будинку, які викинули всі свої речі, і доручили митцю створити зі старих речей щось вартісне, річ яка щойно куплена. Проте сам митець запевняє, що жителі залишилися без глузду і вони все одно впізнають свою стару річ. В такому випадку тут виявляється певна алегорія, яка заключається в тому, що люди протиріччять насамперед собі та митцю. В метамодерні відбувається поєднання елементів постмодернізму (розпад традиційних структур, суміш стилів, постійна зміна) з певними аспектами модернізму (прагнення до синтезу, пошук нових цінностей, експерименти з формою). У цій алегорії митець є представником постмодерністського підходу, який сумнівається у можливості створення чогось цінного з викинутих речей, але власники речей підходять до цього з позиції метамодернізму, вірячи в творчий потенціал та можливості перетворення. Ця алегорія також підкреслює ідею забуття та перетворення ідентичності через час. Власники речей не впізнають їх, оскільки вони вже забули, як вони виглядали, що може символізувати поступову зміну та еволюцію.

Повертаючись до роботи «Метамодернізм», можна побачити, що там описується дещо інша характеристика даної епохи. З плином часу, ми спостерігаємо зміну парадигм у культурі та мистецтві. Там, де постмодернізм був визначений деконструкцією, іронією, стилізацією та релятивізмом, метамодернізм відзначається відродженням щирості, надії та романтизму. Він

прагне до вираження емоційного афекту та піднесення потенціалу великих оповідей та універсальних істин, не втрачаючи при цьому важливих уроків, отриманих з постмодернізму. Такий підхід дозволяє об'єднати в собі як іронічний погляд на сучасність, так і потенційну силу мистецтва та культури для надання сенсу і співчуття.

Одним з ключових викликів доби метамодерну постав стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ). Він актуалізував етичні пошуки необхідної конфігурації ШІ свідомості, моралі та права в людській діяльності та відносинах. Свідомість необхідна для формування цілей. Тоді виникає питання: чи може ШІ бути свідомим, чи він не є свідомим. Розглядаючи технології ШІ інтелекту сьогодні, очевидно, що йому бракує формування намірів. Але варто наголосити, що саме намір часто відіграє вирішальну роль в етико-правових судженнях. А тому вбачати перспективи використання ШІ поза моральністю та правовим контекстом неможливо.

Якщо ми хочемо що ШІ оцінював ситуації, спираючись при цьому на людські цінності, то втручання в ситуацію і контроль людини є неминучим. Адже в кінцевому результаті необхідно використання ШІ організувати так, щоб він був врегульований етично та юридично. Так як у самого ШІ немає свідомості, то це означає, що він сам по собі Проте, коли ми самі наділяємо його намірами, то і ми самі відповідальні за все зроблене ним. Тобто якщо будь яка інтелектуальна машина може добре справлятися з алгоритмами, їх виконанням, то це ще не означає, що з позиції етики вона працює добре. Таким чином ми можемо завершити логічно, що втручання людини в ШІ неминуче має бути.

«Сукупність суджень, які формують цінності людей і міжлюдські стосунки (а також стосунки між людьми і природою), можна назвати способом життя. Це вводить нас у морально-етичну проблематику» [26; с.131]. Дана теза набуває особливого звучання у зв'язку із появою штучного інтелекту. Нам в майбутньому потрібно буде зрозуміти, які цінності варто зароджувати буде закладати в алгоритми інтелектуальної машини аби вона не знищила людство. Тут якраз дуже добре відображається універсальний етичний принцип, золоте

правило моралі: "Поводься з іншими так, як би ти хотів, щоб вони поводитися з тобою" [14; Матвія 7:12; Луки 6:31].

В епоху метамодерну важко знайти рівень, на якому б можна було сформувати абсолютний етичний принцип. Проте в недетермінованому світі це зробити неможливо. За рахунок свободи волі людина може робити чи не робити якісь дії. Це свого роду рефлекс, Який навіть якщо це підкріплено повторним рефлексом можна не робити. Таким чином людина при виконанні чи не виконанні вчинку оцінює доцільність ігнорування чи навпаки заборони чогось. І цього у штучного інтелекту за своєю природою немає. Тобто людина розуміє, а ШІ просто виконує не усвідомлюючи ситуацію і не розуміючи цілей.

Отже, замість простого повернення до наївних модерністських ідеологій, метамодернізм вважає, що наша епоха є періодом коливання між аспектами як модернізму, так і постмодернізму. Він визнає складність сучасної реальності та різноманітність наших досвідів, і ставить за мету синтезувати різні підходи та підходити до них зі збалансованою перспективою. Це дозволяє враховувати як скептицизм постмодернізму, так і прагнення до сенсу та глибини, характерні для модернізму. Такий підхід відображає складність нашого світу та розуміння, що істина і сенс можуть виявитися в різних формах та контекстах. Говорячи про людей нашого покоління, що ми можемо одночасно бути іронічними і щирими, і це не обов'язково позбавляє одне інше значення. Ми розуміємо, що наше відношення до світу може бути складним і багатограним, дозволяючи нам дивитися на життя з різних перспектив. Це відкриває можливість для більш глибокого розуміння реальності та більшого сприйняття емоцій та переживань інших людей.

Зробивши вступний крок до розуміння епохи мета модернізму та її характеристики, варто згадати вчителя континентальної філософії та культурології в університетському коледжі Еразма Роттердамського Робіна ван ден Аккера, який каже, що коливання метамодернізму не слід розглядати як простий баланс, а скоріше як маятник, що коливається між безліччю різних полюсів. Кожен раз, коли ентузіазм метамодернізму нахилиється до фанатизму,

гравітація тягне його назад до іронії. У той час, коли іронія переходить у апатію, гравітація відновлює ентузіазм.

1.1 Концепції метамодерну в поясненні специфіки сучасної культури

Перша з концепцій метамодерну використовує метафору коливання та маятника [32]. Тобто метамодерн розглядається як постійне коливання між різними культурними полюсами, такими як ентузіазм та іронія, щирість та сарказм, романтика та скептицизм. Варто наголосити, що це період вибору майбутнього чи минулого. Це етап звернення до політики здорового глузду та інновацій, спільної жертвності та спільного процвітання. І ці тенденції вже неможливо пояснити будучи в постмодерні. Нові культурні покоління все частіше відмовляються від естетичних заповідей деконструкції на користь естетично-етичних понять реконструкції, міфу та метаксису. Така концепція та її напрямки виражають часто обережну надію, і часом удавану щирість, які натякають на іншу структуру почуттів, інтимізують інший дискурс. Здається, що історія стрімко продовжує свій рух, не зупиняючись навіть після того, як вона була надто поспішно проголошена завершеною. Метамодерн приєднується до "негативного" ідеалізму Канта. Адже ми можемо згадати, що в принципі вся його філософія побудована на мисленні «а якщо б». Тобто по суті це доба яка рухається сама по собі. Він шукає істину, яку неможливо знайти і в цьому полягає його існування. Мета такого дискурсу— свідомо взяти на себе неможливу можливість. Метамодерніст не відкидає ідею того, що реальність є парадоксальною і абсурдною, а істина в багатьох відношеннях недосяжна; відмінність полягає в тому, що пошук істини може бути цінним, навіть якщо він безнадійний. Можна привести приклад з поїданням віслюком моркви. Він гониться за морквою, яка в не зоні його досяжності проте саме цей момент і не виключає подальші його дії. Він ніколи не зупиняється. А в модерні та постпостмодерні, а той самий віслюк з'їдає моркву і тим самим вступає в певні політичні категорії та моральні сфери. Метамодерн складається з напруги,

подвійного зв'язку сучасного прагнення до почуття і постмодерністського сумніву в сенсі всього цього.

Друга концепція була запропонована Тімотеустом Вермюленом та його колегою Робіном ван ден Аккером полягає в онтологічному розумінні [32]. Він лежить між сучасним ентузіазмом і постмодерною іронією. Між наївністю та знанням, співчуттям та апатією. Метамодернізм як і постмодернізм звертається до плюралізму, іронії та де конструкції. Але в різні епохи є різне значення цього. Метамодерністська іронія за своєю суттю пов'язана з бажанням, тоді як постмодерністська іронія за своєю суттю пов'язана з апатією. Тут важливо розрізняти метаіронію від поняття постіронії. Постіронія — термін, який має дещо двозначне значення, оскільки може вказувати на повернення до щирості; іноді її використовують разом з метаіронією, а іноді розуміють як форму іронії. У постіронії правда висловлюється, тоді як іронія полягає в акті її вираження. Метаіронія включає в себе висловлювання або правди, або її протилежності, і супроводжується іронією щодо цього, що може призвести до заплутання у численних рівнях іронії. Також цей підхід може сприяти розвитку більш толерантного суспільства, де різноманітність точок зору та цінностей вважається цінним аспектом. Також в певній мірі це про повернення до великих наративів.

Метамодернізм відзначається прагненням до відновлення потенціалу великих оповідей, універсальних істин та глибокого емоційного зв'язку. Це може вплинути на моральність, сприяючи розвитку більш глибокого мислення та свідомості. Він підкреслюється важливістю щирості, емоційності та співчуття у висловлення та сприйнятті культурних явищ. Може сприяти розвитку моральних якостей, таких як емпатія, доброта та відповідальність за дії та вчинки. Варто також сказати про те, що метамодернізм часто використовує метафори, символи та образи для вираження складних ідей та емоційних станів. Це може сприяти розвитку моральної усвідомленості та сприйняття складних моральних питань через естетичний досвід. Говорячи також про синтаксис, то метамодерн, мабуть, розкриває себе через атопічний метаксис. Варто зазначити, що в греко-англійському лексиконі це означає як дивний, незвичайний і парадоксальний.

Отже, можна вважати, що атопос — це одночасно і місце, і не місце, територія без кордонів, позиція без параметрів, що є основною ознакою доби мета модерну.

Повертаючись до платонівського поняття метаксис та спробах зрозуміти основні концептуальні ідеї часу метамодерн виявляється нова проблематика: спеціальне існування поза часом, спеціальне існування поза місцем і претензія на те, що бажана атемпоральність і переміщення насправді можливі, навіть якщо це не так.

Метамодерн можна розглядати як простір — час, який одночасно не впорядкований і не безладний. Він замінює параметри теперішнього майбутньою присутністю, що не має майбутнього; це зміщує межі нашого місця на межі сюрреалістичного простору, який позбавлений місця. Справді, такою є "доля" метамодерністської людини: переслідувати вічно віддалений горизонт. Зокрема, метамодерністський спосіб аналізу містить у собі метареалізм, соціальну онтологію процесу, гілосеміотику, зететизм і "переоцінку цінностей".

Метамодерн підкреслює важливість рефлексивного, самоаналітичного та міждисциплінарного підходу до дослідження. Зокрема, Шторм розглядає рефлексивні недоліки постмодернізму, включаючи антиреалізм, дисциплінарну автокритику, лінгвістичний поворот, широкий скептицизм та етичний нігілізм. Потім, утримуючись на гегелівському шляху, він "заперечує" ці заперечення. Завершуючи діалектичний оберт, антиреалізм переходить у метареалістичну структуру, де можна спостерігати взаємозв'язок безлічі понять "реального"; автокритика завершується потужною новою онтологією процесу культурного аналізу; лінгвістичний поворот, що перетворює світ на мову, завершується представленням мови як частини світу; радикальний скептицизм завершується сумнівом у собі, що дозволяє передбачати попереднє знання; і плюралістичні цінності радикального релятивізму отримують позитивний вираз. Завдяки цим трансформаціям Шторм пропонує чітку філософську відповідь на основні виклики постмодерністської парадигми.

Основна ідея полягає в тому, що ми повинні серйозно поставитися до трансформації культури, особливо через інтерактивну природу інтернету та

електроніки. Хоча для опису цього зсуву використовуються різні терміни, такі як електронна доба, цифрова доба та інформаційна доба, поняття "метасучасність" може здатися зайвим. Однак вивчення взаємозв'язку між епохою і рухом стає все більш важливим, особливо в епоху, коли вони глибоко переплетені. Іншим важливим фактором у розгляді метамодерну є роль технології: так само, як модерн був каталізатором друкарського верстата, метамодерн є каталізатором інтернету, хоча і в більш досконалії формі. Таким чином, цю нову епоху можна розглядати як трансцендентну версію модерну, що зберігає свою сутність, але діє на більш розвиненому рівні.

Друга основна ідея авангарду метамодернізму полягає переважно в чуттєвості — прийнятті абсурду як складової частини реальності і концепції того, що протилежності не виключають одна одну. Звісно дуже складно прослідкувати еволюцію чуттєвості, але чутливість, яку ми спостерігаємо в метамодернізмі, блукала впродовж тривалого часу й виявляла свою присутність упродовж усього 20-го століття — особливо через прото абсурдистських авторів, як-от Франц Кафка, філософ абсурду Альбер Камю, а згодом "істинний" абсурдист, як-от Семюел Беккет та Ежен Іонеско.

Сьогодні метамодерн - це реакція на початок нової епохи. Звичайно, назва "метамодернізм" вказує на те, що він є метою відносно модернізму (і постмодернізму). Швидкість, з якою ми зараз спілкуємося та споживаємо культуру, а також поширення технологій і інтернету, дають нам підстави вважати, що естетичні вирази епохи будуть ще глибше пов'язані з самою епохою. Ці реакції будуть відноситися як до епохи, так і до самих себе ще сильніше, ніж раніше, оскільки вони існують у самореферентній системі цифрових технологій. Ми стикаємося з естетичною та навіть гносеологічною відповіддю і загальним, більш широким і складним культурним зрушенням, які глибоко переплетені, але не є тотожними. На зміну модерну та постмодерну приходить видима аморфність, що має свою приховану внутрішню логіку і розвивається під поверхнею з дорослою естетикою та етикою.

Інше вимірювання, яке, здається, властиве метамодернізму — це звернення до емпатії. Емпатія стає ключовим інструментом по суті, вона є основною функцією доби. Крім того, емпатію можна чітко відчувати у соціально включених аспектах сучасної інтернет-культури, що, в свою чергу, відображається у новому способі мислення.

Причини зростаючого зацікавлення емпатією виходять за рамки простого відкидання постмодерністської іронії та скептицизму як неповного відповіді на реальність: сила представлення цифрових технологій та зростаюче усвідомлення людьми важливості психічного здоров'я ще більше вимагають більш витонченого підходу до створення мистецтва. Технології та зростаючий доступ до інтернету створюють передумови для нових форм метанаративів, які раніше були неможливими - до них відносяться метанаративи, що ґрунтуються на ненаціональних, неетнічних спільнотах (звичайно, враховуючи, що вони мають свої протилежності через цю ж саму цифрову платформу). Інтернет-людина може знайти все, що їй потрібно - емоційну підтримку, наукові дослідження, а також неймовірно специфічні хобі та інтереси. Кожне особисте почуття, ідея, інтерес або переконання може знайти спільноту та платформу, створюючи зовсім нову мережу інтертекстуальних та міжособистісних зв'язків та значень. Мета модернізм знайшов усі ті способи вираження, яких не вистачало постмодернізму, і продовжував працювати над ними протягом останніх п'ятдесяти або більше років. У ньому немає зовнішньої одноманітності, але відчуття спрямованості визначено присутнє.

Отже, розібравши проаналізувавши концепції такого часу та їх вплив на моральність, варто сказати, по-перше, вона постає перед нами у формі маятника, як постійне коливання між різними культурними полюсами, такими як ентузіазм та іронія, щирість та сарказм, романтика та скептецизм. Нові покоління відмовляються від попередніх культурних наративів на користь платонівському поняттю метаксис, цей так званий парадокс, що виступає як зв'язок між світами ідей і сенсорно сприйнятим світом, що відображає ідеї. Метамодернізм використовує скептицизм через іронію, а замість цинізму та раціональності

постмодернізму він використовує почуття надії через щирість. Усе це міститься в збалансованій системі, що реагує на постабсурдну реальність - реальність епохи метамодерну. Категорія метамодернізму має на меті визначити унікальну чутливість, яка намагається впоратися з постабсурдною реальністю. Категорія метамодерна прагне дати назву новій епосі, що породжує цю реальність і впливаючу з неї чутливість. Можна сказати, що ми живемо на початку нової ери, це призвело до абсолютно нового типу змін порівняно з попереднім. Це певна зміна, яка не бажає перевернути все, що було до неї, а намагається скористатися, об'єднати і збалансувати свої найкращі аспекти. Метамодерн приєднується до "негативного" ідеалізму Канта, побудованого на мисленні «а якщо б». Метамодерніст не відкидає ідею того, що реальність є парадоксальною і абсурдною, а істина в багатьох відношеннях недосяжна. Таким чином існує шлях, проте пішовши по ньому неможливо знайти істини. Проте цей шлях нескінченний, багатоваріантний. Також мета модернізм виявляється в прийнятті абсурду як складової частини реальності і концепції того, що протилежності не виключають одна одну, емпатія стає ключовим інструментом по суті, вона є основною функцією доби. Технології та зростаючий доступ до інтернету створюють передумови для нових форм метанаративів.

1.2 Трансформації моральних норм та цінностей в умовах метамодерну

Розробка моральних норм у контексті метамодернізму може виявитися складним завданням, оскільки вимагає розгляду моральних питань з різних кутів зору. Перехід до нових моральних цінностей це складний і динамічний процес, який потребує постійного аналізу суспільних тенденцій. Суспільство постійно змінюється, і з ним змінюються його цінності. Метамодерн-визнає складність і багатогранність сучасного світу. Таким чином, моральні норми можуть враховувати не лише прямі дії, а й їхні можливі наслідки на різних рівнях, включаючи емоційний, соціальний, екологічний та економічний.

За останнє десятиліття можна відзначити важливі тенденції у розвитку теоретичних концепцій моралі. Однією з таких тенденцій є спроби узагальнення закономірностей морального життя в різних соціумах. Дослідники намагаються зрозуміти, які аспекти моралі є універсальними, а які є результатом культурного, історичного та соціального контексту. У деяких випадках цей процес виявляється у вигляді доповнення до вже існуючих теорій. Наприклад, інтегруючи нові соціологічні, антропологічні чи психологічні дослідження, теорії моралі можуть стати більш комплексними та точними. У інших випадках спостерігається активне протистояння існуючим теоріям. Це може бути спроба відхилитися від певних усталених уявлень або принципів, які дослідник вважає застарілими або непридатними для пояснення сучасних явищ.

Передусім ці рухи стосуються проблематики морально-етичного регулювання, яка охоплює як індивідуальні практики, так і норми, які регулюють взаємодію в різних колективних утвореннях. Розуміння та аналіз цих процесів важливе для розвитку сучасного соціуму та побудови більш справедливого та етичного суспільства.

Традиційна мораль дійсно має свої коріння у далекому минулому, і вона часто розглядається як джерело стабільності та нормальності у суспільстві. Ця мораль базується на передачі цінностей та норм від покоління до покоління і зазвичай вважається незмінною та бездоганною.

Проте, у сучасному світі, де активізуються тимчасові координати сучасності і майбутнього, традиційна мораль може стати обмежуючою. Люди, які прагнуть до свободи, індивідуальної самореалізації та новаторства, можуть почати сприймати традиційну мораль як обтяжливу та застарілу. Це може призвести до періодичного руйнування устоїв, які базуються виключно на традиційній моралі, а також до зростання аморалізму, коли люди втрачають віру в будь-яку моральну систему через її непримиренність з сучасними реаліями життя. Отже, важливо зберігати баланс між традиційною мораллю та сучасними вимогами суспільства. Це може вимагати пошуку нових, більш гнучких та

адаптивних підходів до моральних питань, які враховують сучасні цінності та потреби людей.

Метамодерн прагне розуміти суспільство як складну систему, в якій всі елементи взаємопов'язані. Такий підхід може спонукати до зміни кута зору та врахування різноманітності цінностей і перспектив. Проте у всіх моральних концепціях присутнє «серце та душа». Доречно буде згадати одного з найвидатніших українських філософів Памфіла Юркевича та його ідею серця. Його вихідною думкою є ідея про те, що людське серце є як осереддя всього тілесного й духовного життя людини. Це орган, що вміщає в себе всі сили, функції, рухи, почуття та бажання, всі напрямки думок та її відтінків людини.

Варто також зазначити те, що суспільство має кризові нормативно-ціннісні провали, коли стає більшим відсоток соціального безладу, що в історії виникало неодноразово. Однак у сучасному світі багато людей, навіть ті, хто має високий рівень освіти і критичного мислення, можуть бути більш зацікавлені у визначенні того, які цінності та норми мають бути визнані правильними, ніж у теоретичному осмисленні, чому саме такі цінності існують.

Ця позиція може призвести до знехтування або недооцінювання вивчення реального життя в контексті етики, що, як виправдано зауважили низка дослідників моралі, претендує на статус науки. Існуючі моральні пріоритети можуть бути сприйняті як абсолютні цінності без належного аналізу їх походження та обґрунтування. Це може призвести до того, що етичний дискурс стає підвладним впливу відносних моральних позицій, які базуються на індивідуальних переконаннях та суспільних тенденціях, замість наукової обґрунтованості. Отже, важливо сприяти культурі критичного мислення та осмислення етичних проблем, щоб люди могли краще розуміти та аналізувати моральні пріоритети, які формують їхнє суспільство та індивідуальні цінності.

У сучасному світі, де традиційні соціальні зв'язки послаблюються, і виникає новий спосіб соціального буття, етично орієнтована воля людей виявляється в просторі постійних новацій. Ці новації можуть бути спрямовані як на взаємну підтримку, так і на взаємне руйнування. Традиційні спільноти із

задоволенням відігравали роль у стримуванні спонтанної ненаситності, яка завжди тенденційно зростала і часто призводила до порушення міри. Загальновідомі вади, такі як хтивість, крадіжка, зрада і т.п., були широко відомі й осуджувані в таких традиційних спільнотах.

Проте у новому соціальному контексті, коли традиційні зв'язки послаблюються, суспільство стикається з новими етичними викликами. Зростання індивідуалізму та розмаїття соціальних мереж може призвести до більшої складності у вирішенні етичних питань та управлінні моральними нормами. Тому важливо шукати нові способи побудови моральнісної культури, які враховуватимуть ці зміни у соціальному ландшафті і сприятимуть створенню більш справедливого та етичного суспільства.

У сучасному світі недолік практичного використання оціночних категорій "добро" і "зло" у ролі направляючих орієнтирів суспільної моральної свідомості став особливо очевидним. Ціннісний універсум, який раніше будувався на основі категорії совісті як граничної інстанції, втратив свою безперечну основу внаслідок виникнення та розвитку психоаналізу. Психоаналітична теорія, зокрема, принципи роботи нібито несвідомого розуміння та переоцінка ролі внутрішніх конфліктів, спричинила суттєві зміни в сприйнятті моральних питань. Вона вказала на те, що суперечливість людської природи може породжувати неоднозначність у визначенні та розумінні моральних норм.

Це призвело до того, що традиційні моральні стандарти та критерії оцінки перестали бути стільки ж абсолютними і безапеляційними. Вони стали предметом критики, дослідження та переосмислення. Однак ця ситуація відкриває нові можливості для пошуку більш гнучких та адаптивних підходів до моральних питань, які б враховували складність людської природи та різноманіття суспільних контекстів.

У сучасному світі на початку XXI століття демократичний капіталізм є визнаною багатьма соціологами, політологами та економістами найбільш перспективною моделлю політичної та економічної організації. Згідно з Ф.

Фукуямою, ця модель визначається як ліберальний режим всезагальної рівності, у якому боротьба за людську гідність досягає своєї кульмінації.

Функціонування такого суспільства пов'язане з необхідністю подолання постійних соціальних проблем, вирішення яких не має простих рецептів. Серед цих проблем можуть бути економічна нерівність, соціальна включеність, екологічні проблеми, геополітичні конфлікти та інші. Демократичний капіталізм ставить перед собою завдання забезпечення свободи та прав людини, розвитку економіки, забезпечення соціальної справедливості та захисту навколишнього середовища. Проте вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, співпраці різних галузей суспільства та прийняття рішень на рівні як національному, так і міжнародному.

Варто згадати О. Гьоффе та його роботу «Справедливість і субсидіарність» [5], який прогнозував напрям розвитку соціальної етики. Він вважав, що перш ніж вимагати почуття солідарності, суспільство має дотримуватись соціально-етичного принципу субсидіарності. Цей принцип вказує на те, що суспільство повинно надавати підтримку та допомогу лише тоді, коли індивіди чи менші групи не можуть самостійно вирішити свої проблеми. Він підкреслює важливість автономії та самостійності особистості і груп, а також обмежену роль держави чи інших колективних структур.

Субсидіарність дозволяє людям розвивати свої власні здібності та вирішувати проблеми на місцевому рівні, звертаючись до влади або колективних структур лише у випадках реальної потреби. Таким чином, субсидіарність передбачає певний баланс між індивідуальною відповідальністю та соціальною підтримкою, забезпечуючи ефективне функціонування суспільства без зайвого втручання в особисту автономію.

1.3 Теоретичні підходи в обґрунтуванні моральних принципів з урахуванням соціокультурного контексту

Аналіз різних підходів до визначення моральних норм та цінностей з позицій різноманітних культурних контекстів може розкрити широкий спектр

перспектив на розуміння моральних принципів у сучасному світі. Різні культури та цивілізації мають унікальні системи цінностей, традиції та погляди на етичні питання, які впливають на спосіб, яким ми розуміємо та застосовуємо моральні принципи в сучасному світі. Деякі ключові аспекти аналізу включають культурні традиції, релігійні переконання, соціальний контекст.

Аналіз культурних традицій (крос-культурні дослідження) дозволяє побачити, що різні культури мають свої власні традиції і цінності, які формують їхні погляди на етику та мораль. Наприклад, у деяких культурах сімейні зв'язки та колективізм можуть бути важливішими, ніж індивідуалізм та особиста свобода.

Аналіз різних релігійних переконань (порівняльне релігієзнавство) засвідчує, що релігія грає велику роль у формуванні етичних стандартів у багатьох культурах. Різні релігії надають різні норми та цінності, які визначають правильне та неправильне в поведінці.

Аналіз соціального контексту (порівняльна соціологія) вказує на те, що соціальне оточення також впливає на моральну свідомість та на поведінку. Мораль може бути визначена соціальними нормами, культурними стереотипами та історичними умовами, що характеризують конкретне суспільство.

У метамодерному світі цей аналіз особливо актуальний через глобалізацію та культурний плюралізм. Зрозуміння різних культурних підходів до моралі може сприяти розвитку міжкультурного діалогу та побудові більш взаєморозуміючого та толерантного суспільства. Крім того, воно може допомогти в розробці більш гнучких та адаптивних етичних підходів, які враховують різноманіття людських цінностей та переконань у світі, який постійно змінюється.

В аналізі різних теоретичних підходів до етики і їх впливу на розуміння моральних принципів в метамодерному світі важливо врахувати не лише різноманітність культурних норм та цінностей, але й їхню динаміку та взаємодію в сучасному глобалізованому контексті. З одного боку, глобалізація може сприяти поширенню ідеалів та цінностей, що відображають загальні глобальні

стандарти етики. З іншого боку, вона може ставити під загрозу традиційні культурні підходи до етики та моралі, спричиняючи конфлікти та напругу між різними культурними групами. Релігійні переконання і практики відіграють значну роль у формуванні етичних норм у багатьох культурах. У метамодерному світі релігійний вплив може проявлятися як у зміцненні традиційних моральних принципів, так і у їх переосмисленні та адаптації до нових реалій. У метамодерному світі спостерігається розмаїття культурних, етнічних та релігійних груп, кожна з яких має свої власні уявлення про етичність та мораль. Це ставить перед суспільством завдання забезпечення взаєморозуміння, толерантності та взаємного поваги до різних культурних підходів до етики. Усі ці фактори впливають на розуміння моральних принципів у метамодерному світі, сприяючи формуванню більш комплексного та гнучкого підходу до етичних питань. Вироблення конструктивного діалогу між культурами та пошук спільних цінностей можуть сприяти розвитку більш гуманного та справедливого суспільства.

У багатьох західних культурах пріоритет надається індивідуальним правам та свободам. Наприклад, концепція особистої автономії та прав людини є ключовими для багатьох західних суспільств. У той же час, у деяких східно-азійських культурах, таких як Японія чи Китай, колективістські цінності, такі як групова гармонія та спільна відповідальність, можуть бути важливішими, ніж індивідуальні права. Різні релігії вносять різноманітність у розуміння моральних принципів. Наприклад, в ісламі концепція шаріату визначає моральні норми та поведінку, що відрізняються від християнських або буддистських принципів. У метамодерному світі такі релігійні впливи можуть взаємодіяти з секулярними цінностями та створювати нові етичні парадигми. У конфуціанській традиції дуже важливе поняття родинних зв'язків і соціальної гармонії. У сучасному китайському суспільстві цінності, такі як повага до старших, родинна згуртованість та відповідальність перед спільнотою, залишаються важливими. У країнах, де переважає іслам, моральні принципи базуються на Корані та хадисах Пророка Мухаммада. У Саудівській Аравії, наприклад, закони і норми часто

відображають ісламські моральні принципи, такі як строгість в питаннях моралі, гендерні ролі та сімейні цінності. В країнах Заходу значний вплив мають ліберальні цінності, такі як індивідуальна свобода, рівність перед законом та права людини. Вони сприяють розвитку суспільства, що базується на принципах толерантності, різноманітності та гуманізму. Християнські цінності, зокрема, любов до ближнього, милосердя та справедливості, впливають на моральне уявлення в Західному світі. Вони відображаються у великому ряді законів та нормативів, що регулюють поведінку та взаємовідносини людей у цих суспільствах. В індійській традиції існує багато різних філософських шкіл, таких як Веданта, Йога, буддизм тощо, які пропонують свої власні підходи до етики та моралі. Наприклад, концепція карми впливає на уявлення про моральну відповідальність та життєві обставини в індійському суспільстві.

У християнській етиці ключовими є заповіді, які вказують на основні принципи моралі. Наприклад, любов до Бога та ближнього вважається головним заповітом. Етичні установки включають такі цінності, як милосердя, чесність, справедливість та моральна відповідальність перед Богом. В ісламській етиці ключовим є виконання волі Аллаха та дотримання його законів, викладених в Корані та Сунні. Значну увагу приділяється також милосердю, справедливості, скромності, поваги до старших та гостинності. В індуїзмі мораль базується на концепції карми, згідно з якою дії людини впливають на її долю в майбутньому житті. Етика індуїзму спрямована на досягнення духовного збагачення шляхом відданості, самопізнання та служіння іншим. Буддистська етика акцентується на вихованні доброти, милосердя, скромності та моральної прозорості. Цінності буддизму включають в себе відмову від насильства, сприяння спокою та гармонії у суспільстві та індивідуальному житті. Цікаво згадати дослідження Массачутенського технологічного університету США – «машина моралі»[21]. Даний захід полягав тому щоб висвітлити ідею моделювання ситуації, в якій штучній машині автопілот треба було визначитись з жертвою в катастрофі. Розглядалися різні варіанти: життя людини або домашньої тварини, пасажир або пішохода, більшої чи меншої кількості жертв, жінки чи чоловіка, дитини або

літньої людини. Результати показали, що залежно від країни та національності люди підтримують протилежні рішення. В Україні жертвою частіше стає літня людина, тоді як у східних країнах — дитина. Більшість людей обирає меншу кількість жертв, жертвуючи одним замість групи.

Отже, метамодерн характеризується прийняттям різноманіття цінностей та переконань. Він визнає, що існує не один універсальний набір моральних принципів, а різні культури та індивіди можуть мати власні уявлення про мораль. Розуміння моральних принципів в метамодерному світі враховує складність та контекстуальність етичних питань. Він заохочує розвиток гнучких та комплексних підходів до розуміння та застосування моральних норм. В метамодерному світі ставиться все більший акцент на екологічну та соціальну відповідальність. Це означає розуміння моральних принципів через призму збалансованого відношення до природи, спільноти та глобальних проблем. Метамодерн підтримує розвиток емпатії та толерантності як ключових аспектів морального розуміння. Він сприяє формуванню відкритого та сприйнятливого ставлення до інших та їхніх цінностей.

РОЗДІЛ II ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК МЕТАМОДЕРНУ

Американський філософ Хаугеланд наголошує, що англійський філософ Томас Гоббс відіграв важливу роль у формуванні сучасного розуміння штучного інтелекту. Він підкреслює, що Гоббс у своєму творі "Левіафан" встановив зв'язок між міркуванням і обчисленням, або "підрахунком", що зробило його "дідом" сучасного штучного інтелекту [28; с. 2] Варто зауважити, що Гоббс мав на увазі людину, яка виконує обчислення або підрахунки, а не саму машину. Однак це поняття вже існувало до Гоббса, вказує Хауланд. А саме поняття «штучний інтелект» впровадив Джон Маккартні.

Також Алан Тьюрінг здійснив вагомий внесок у розвиток того, що ми зараз називаємо штучним інтелектом. А. Тьюрінг був першим, хто провів ґрунтовні дослідження в галузі, відомій сьогодні як "штучний інтелект" [30; с. 2]. Його роботи, такі як "Обчислювальні машини та розум", є фундаментальними у визначенні теорії та можливостей машинного мислення. Тьюрінг дав деякі ключові ідеї, включаючи Тьюрінговий тест, який став класичним способом оцінки інтелектуальних здібностей машин. Його праці створили теоретичну основу для подальшого розвитку штучного інтелекту. Таким чином, можна сказати, що Тьюрінг був одним з перших, хто провів фундаментальні дослідження в цій галузі.

З виникненням штучного інтелекту людство відчуло, що його межі розширюються в непередбачувані способи. Цей розділ присвячений розумінню поняття «штучний інтелект», його розвитку та впливу штучного інтелекту на сучасне суспільство. Від його історичних коренів до передових технологій, ми розглянемо, як штучний інтелект змінює наше розуміння і сприйняття світу, а також які виклики та можливості стоять перед нами в цьому епохальному періоді.

Важливо одразу звернути увагу на тлумачення поняття за філософським енциклопедичним словником Володимира Шинкарука. Штучний інтелект можна вважати одним з пріоритетних наукових напрямів [22; с. 727], що склався в

комплексі кібернетичних досліджень, що займається проблемами моделювання процесів мислення, інтелектуальної діяльності із застосуванням комп'ютерів. Звертаючись до метафоричного сенсу поняття штучний інтелект, дослідження полягає в співставленні роботі головного мозку людини та комп'ютера. Варто також розрізняти дві метатеоретично-наукові метафори інтелектуальної діяльності: комп'ютерна та інтелектуальна. Перша комп'ютерна метафора означає, що природний інтелект уподібнюється штучному, тобто це означає, що головний мозок уподібнюється комп'ютеру. Друга метафора означає функціонування комп'ютера здійснюється за принципами роботи головного мозку, тобто комп'ютер наділений функціями і структурами головного мозку людини.

Розуміючи на даному етапі сутність штучного інтелекту можна сказати, що будь-яка функція мислення, яка описана логічно та строго може бути сформована і з неї утворена універсальна інтелектуальна машина. Проте чи буде це мати суть якщо система взаємодіє з нескінченною інформаційною базою. Варто розуміти, що така галузь, як штучний інтелект є більшою мірою реальна та практична аніж потенційна можлива, теоретична. Тому щоб вирішувати проблематику за допомогою штучного інтелекту треба обходити абстракції «потенційної здійсненності» на абстракцію «фактичної здійсненності». Основною частиною досліджень штучного інтелекту є саме філософська проблематика. В такому контексті досліджуються проблеми: суті мислення, пізнання, нові погляди на інтелектуальну діяльність, що спричиняє комп'ютеризацію. На момент 2024 року відомо щонаймешє два види штучних інтелектів: Narrow AI, який є вузький або ще слабкий штучний інтелект. Це така категорія III, де технологія перевершує людину у конкретній галузі або завданні. Прикладами вузького штучного інтелекту є голосові асистенти Alexa, Google Assistant та Siri. До цієї категорії належать також безпілотні авто, ритейл-боти, інструменти розпізнавання обличчя, спам-фільтри і навіть пошуковий бот Google. Deep Learning використовує штучні нейронні мережі [23] для обробки

величезних обсягів даних, що сприяє проривам у розпізнаванні зображень і мови, обробці природної мови тощо.

Вузкий ШІ ефективний лише у своїй сфері та є негнучким: зміна умов роботи вимагає часу та значних ресурсів для перенавчання. Він не може бути повністю автономним, тож ваш Roomba не вирішить припинити прибирати і не задавить вас уві сні. Другим видом є General AI, тобто повний або ще сильний штучний інтелект. Повний ШІ дозволяє машинам використовувати набуті знання та навички в різних сферах. Його архітектура та здібності ближчі до людського розуму, дозволяючи самостійно навчатися і виконувати завдання за власним рішенням [3].

Важливо буде зазначити що ж таке «етика штучного інтелекту» — це «сукупність принципів відповідального ШІ — як він повинен чинити, а як не повинен. Під цими принципами часто етика має на увазі безпеку, справедливість і орієнтованість на людину» [18].

Зокрема, також важливо розглянути тлумачення поняття «інтелект» як такий, спираючись на дві провідні праці: «Філософський енциклопедичний словник» Володимира Шинкарука та «Європейський словник неперекладностей» Барбара Кассен. В першій праці «інтелект» розуміється як пізнання, це означення вищої пізнавальної здатності мислення. «Його призначення — створювати з хаосу порядок через приведення у відповідальність до індивідуальних потреб об'єктивних параметрів реальності» [23; 245]. Французька перекладачка Барбара Кассен тлумачить «інтелект» як на початку доби Ренесанс просто «людська здатність розуміти», [9; с.96] передусім звертатись до способу існування й пізнання. Варто згадати працю французького філософа, математика Шарля де Бовелема «Книга про інтелект» (французькою “Liber de intellectu”) [24], де він пише, що інтелект людини може милитись лише з чистим ангельським інтелектом. Тобто для нього людина має інтелект, подібний інтелекту янгола.

Вивчення та розуміння поняття штучного інтелекту приводить нас до визнання, що ця галузь науки відкриває перед людством безліч можливостей і

викликів. Штучний інтелект, з одного боку, надає нам інструменти для розв'язання складних завдань та оптимізації процесів, з іншого — породжує питання про межі й наслідки впливу цих технологій на сучасне суспільство. Філософське осмислення штучного інтелекту важливо для того, щоб зрозуміти його місце в нашому світі та його вплив на наше розуміння інтелекту і мислення. Погляди на цю тему варіюються від метафоричного уявлення про комп'ютер як аналог мозку до реальних можливостей моделювання процесів мислення та інтелектуальної діяльності.

Визначення поняття "інтелект" також зазнає змін у контексті штучного інтелекту. Від його розуміння як пізнавальної здатності до сприйняття його як здатності розуміти та пізнавати світ, підходи відрізняються. Інтелект, як вважається, може бути відтворений чи навіть покращений завдяки штучному інтелекту, але зберігається питання, наскільки це відображає його сутність. Таким чином, дослідження штучного інтелекту та його впливу на сучасне суспільство необхідне для розуміння та ефективного використання цієї технології. Воно відкриває нові перспективи і водночас ставить перед нами виклики, які вимагають обережності та уваги.

Повертаючись до двох провідних праць — «Філософського енциклопедичного словника» Володимира Шинкарука та «Європейського словника неперекладностей» Барбари Кассен, ми розуміємо, що поняття "інтелект" має різні відтінки в залежності від контексту та перспективи автора. А. Андрос розглядає інтелект як вищу пізнавальну здатність мислення, яка спрямована на створення порядку з хаосу шляхом адаптації до індивідуальних потреб об'єктивних параметрів реальності. Це означення підкреслює роль інтелекту в процесі розуміння та взаємодії з навколишнім середовищем. У той же час, Барбара Кассен тлумачить інтелект як просту людську здатність розуміти та пізнавати світ, звертаючись до способу існування й пізнання. Це більш широке і загальне розуміння, яке не обмежується лише пізнавальною діяльністю, але охоплює загальну спроможність розуміти світ. Шарль де Бовелема додає новий аспект, за яким інтелект людини може мислитись лише з "чистим

ангельським інтелектом", що вказує на високу рівність та чистоту людського розуму.

Отже, різноманітність тлумачень поняття "інтелект" свідчить про його складність та міжкультурну значущість, що варто враховувати при розгляді та аналізі цього поняття. З цього ми бачимо наступне, що розглядаючи штучний інтелект та сам інтелект нам варто звернутись до англійського математика, логіка та криптографа Алана Тьюрінга, саме він серйозно розглядав у філософському контексті взаємозв'язок між комп'ютерами та інтелектом, він продовжував усталену традицію. У своїй роботі "Обчислювальні машини та інтелект" [31] Тьюрінг (1950) почав з розгляду питання: "Чи можуть машини мислити?" проте тільки згодом почав знову розглядати це питання серйозно: «Я вірю, що наприкінці століття використання слів і загальна освіченість настільки зміняться, що можна буде говорити про машинне мислення, не боячись, що нам заперечать». [28; с.2]

Таким чином, в наступних підрозділах у фокусі уваги будуть два основні поняття, щоб проаналізувати їх тлумачення для подальшого теоретичного аналізу та співвідношення інтелекту до штучного інтелекту, їх взаємодії.

Еволюція філософії штучного інтелекту

Табл 1.

Минулий час. Поява штучного інтелекту	Теперішній час	Майбутній час
Штучний інтелект був переважно проектом, але не реальністю. З розвитком світу стало більше можливостей і менше обмежень. На фоні цього сила цифрового значно зменшує обмеження реальності і збільшує її можливості. Можна сказати, що кожна епоха впроваджувала 3 основні елементи: відкриття, винахід та дизайн.	Поява інвайроменталізації — процесу інтеграції екологічних принципів розвитку у різні сфери діяльності. Допомогає зменшити вплив на навколишнє середовище. Реоталогізуючі сили ШІ ¹ [25, с. 30]: відкидання, критичне	Ми не маємо права руйнувати та дозволити силам цифрових технологій фомувати світ без плану. Варто використовувати сили цифрових технологій за для того щоб вони були: толерантними, рівними, справедливими, підтримували

¹ Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence_ Principles, Challenges, and Opportunities. New York: Oxford University Press, 2023, P. 30

<p>Останнє значно вплинуло на розвиток ІІІ.</p>	<p>прийняття, проактивне проектування. Так як розвиток ІІІ спонукається в більшій мірі дизайном ще з минулого часу, то він бере на себе формування нашої майбутньої взаємодії з ІІІ.</p> <p>Ми перейшли до культури видалення даних. Наразі питання постає в звільненні місця для нових ще більших даних. Відбувається перехід від логіки до статистики.</p> <p>Головною силою ІІІ є статистичний висновок і корекція, а не логічна дедукція.</p> <p>Настала «четверта технологічна революція».</p> <p>Інтернет не є фізичним простором тому з'являється проблема території через онтологічну невідповідність між географією, правом і логікою в цифровому розумінні.</p> <p>Діджитал змінив природу комп'ютера. В теперішній час він має право, яке слід етично-юридично врегулювати.</p>	<p>навколишнє середовище, що стосується ІІІ.</p> <p>ІІІ вважається найбільшим екзистенційним ризиком. Норми будуть виражатись як напрямок інновацій. ІІІ може стати одним з головних методів обробки величезних даних. Варто думати, які проекти та плани ставляться для ІІІ, які завдання варто для нього окреслити, щоб не нашкодити людині.</p>
---	--	--

2.1 Специфіка моральної свідомості та штучний інтелект

Реальність, де технології поступово замінюють роль людини, хвиля месіанського культу штучного інтелекту, робототехніки, "великих даних" та "інтернету речей" захоплює, проте переважно через призму парадигми ефективності — збільшення продуктивності, розширення людських можливостей та скорочення часу, витраченого на рутинні завдання. Штучний інтелект наділений алгоритмами, які позбавляють ризиків досудового звільнення під заставу та визначають людські цілі на війні. Певною мірою це схоже на передачу влади в руки машинам. Якщо це наша нова реальність, то нам слід знати хто буде керувати нашим, що контролюють технології, і з якою метою вона використовується. На тлі цих політичних, соціальних та економічних викликів, з морально-філософської точки зору, необмежене використання ШІ, яке зменшує активність та повноваження людини щодо прийняття рішень, принижує людську гідність. Важливо зрозуміти, що людська взаємодія, опосередкована технологіями, порушує саму сутність людської ідентичності: автономію і здатність вільно мислити, міркувати, судити і робити вибір. Проте вплив штучного інтелекту на людську гідність, особливо коли його виправдання зводиться до переваг для людства: економії часу, енергії чи делегування рутинних завдань ставить під загрозу одне з головних понять моральної свідомості — гідність людини, яка виражається уявленням про цінність її як такої.

Варто розуміти, що людська гідність є безумовною моральною цінністю західного суспільства. Проте для східних суспільств це велике питання. Як таких універсальних цінностей немає з приходом феномену метамодерн. Тим більше що традиційні східні філософські системи не оперують поняття гідності. Таким чином постає прогалина в екзистенції інтелекту. Таке мислення розмірковує над тим, що означає бути людиною, і демонструє чутливість до формулювання людської гідності. У християнському богослов'ї ідея про людську гідність виникла з переконання, що люди створені за образом і подобою Бога, тому вони

мають внутрішню цінність і заслуговують на повагу і шану. Звертаючись до італійського засновника томізму Тому Аквінського, можна побачити, що він визнав раціональну природу як невід'ємну людську якість, яка веде до індивідуальності та гідності.

У конфуціанстві людська гідність виражається через етичну поведінку, яка пов'язана з трьома якостями: доброзичливістю, праведністю і чесністю. Африканська ідеологія гідності убунту — поняття людської гідності пов'язане з соціальним престижем, моральним статусом групи та здатністю створювати соціальні зв'язки. Не варто також пропускати ідеї ключового філософа Просвітництва Іммануїла Канта, який обґрунтував поняття «людська гідність». Його ідея полягає в тому, щоб «Діяти так, щоб ти завжди ставився до людства і в своїй особі, і в особі всякого іншого також як до мети, і ніколи не ставився б до нього тільки як до засобу. [30, с. 14]. За Кантом людська гідність — статус, що наданий людині в силу її вродженої цінності як людини розумної зі здатністю до раціонального мислення. З цього випливає наступне: розвиток свободи волі. Тобто він свого роду раціоналізує людино-центричний світ завдяки вродженій здатності кожного індивіда до раціонального мислення.

Концепція людської гідності, ґрунтована на вродженій гідності та раціональних здібностях людини, має безумовне застосування і дає підстави для визнання її як загальноприйнятої моральної цінності. Проте знову ж таки в межах західної філософії та ліберально-демократичних держав. Маю великий сумнів .що це може стосуватися російської федерації, Ірану чи Північної Кореї. Вроджена гідність та розумові здібності існують незалежно від соціальних, національних чи ієрархічних структур, які встановлюють статус та правила для регулювання взаємодії людей. Проте перед нами також постає питання вже зараз на які етичні традиції має спиратись етика штучного інтелекту, як наразі ми масо щонайменше дві вітки суспільства. Отже, світська теорія І. Канта може забезпечити основу для подальшого розвитку думки щодо поваги до людини і неможливості нівеляції її раціональної здатності через взаємодію машини і людини.

Повертаючись до даних алгоритмів прогнозування, вони здаються аморальними з причини того, що такі функції зводяться до простої статистики, не застосовуючи людське, зокрема моральне судження. Гарним прикладом такої взаємодії є оцінка ризиків досудового звільнення під заставу, де машина допомагає людині прийняти рішення. Проте важливо розуміти, що машина працює в залежності від першопочаткових наданих їй набору даних, така упередженість автоматизації може призвести до несправедливих результатів.

В пошуках більшої ефективності та підвищення продуктивності штучний інтелект спонукає безперервний потік інновацій, які призначені протистояти людській помилковості. Цей цикл стимулює підкорення та виробляє розумні рішення. Б'юнг-Чул Хан (2017) охарактеризував це явище як "психополітику" — метод контролю над людською психікою, що здійснюється за допомогою технологічного домінування та використання персональних даних у сферах як громадських, так і приватних. Ця практика змінює нашу свідомість і поведінку до такого рівня, що підриває нашу автономію та свободу дій. Така картина виглядає певною мірою так: постійна синхронізація різних платформ, оновлення програмного забезпечення, з'єднання систем з системами, щоб мати доступ до ще більшого обсягу даних, призводить до втрати самоідентифікації та заплутування в технобюрократії. Певною мірою це працює так, є хакери та регулятивні органи. Чим більше здійснюється хакерами злому системи, тим більший рівень безпеки вимагається з боку регуляторів. Таким чином здається, що регуляторні органи, які мають за мету захист прав, добробут людини, шляхом створення додаткових рівнів складності через дублювання та конкуренцію між юридично необов'язковими та юридично обов'язковими правилами, етичними принципами та процесами у глобальних, регіональних та національних етичних рамках, стандартах та інструментах.

Друга низка проблем пов'язана з етичним поняттям "відповідальності", що визначає, хто або що буде нести відповідальність за будь-яку шкоду чи збитки, спричинені технологією ШІ, якщо відсутня людина, яка несе відповідальність на

всіх етапах проектування, розробки і впровадження ШІ. Алгоритми та самонавчання створюють можливість шкідливої та невідповідальної поведінки, яка одночасно підриває здатність людини до передбачення, розсудливості та судження при врахуванні наслідків. Незважаючи на те, що відповідальність є пріоритетною етичною цінністю та правовим обов'язком, системи штучного інтелекту мають бути спроектовані таким чином, щоб підтримувати людську активність, проте ніяк не замінювати її повністю. Свого роду має виникнути симбіоз машини та людини. Тобто, системи штучного інтелекту не повинні розглядати свої взаємодії як просте спілкування з неживими та детермінованими об'єктами, які лише потребують бінарних відповідей.

Входячи в фазу «четвертої революції», нам варто розуміти, що збереження моральної свідомості, зокрема людської гідності та відповідальності є важливою моральною і правовою нормою. Як було описано вище, різні деякі культури представляють людську гідність як універсальну моральну цінність, а навіть в деяких державах це є прямим обов'язком. Саме з таких людських рис як людська гідність та раціональні здібності, про які говорив Іммануїл Кант, ми можемо почати розуміти гідність як визнання свідомого статусу людини та захищати його не даючи зламати це машинним системам. Людину, що має автономію та раціональну здатність мислити, міркувати, виводити судження та робити власний вибір немає право повністю замінити штучний інтелект. Тобто насамперед має бути шанобливе ставлення до людської особистості.

Штучний інтелект же обмежує здатність людини мислити, міркувати, виводити природні судження, оцінювати. ШІ має поважати людську цінність, яка має саму по собі автономію та раціональні спроможності. Така проблема пов'язана з відчуттям втрати людиною контролю над деякими видами діяльності, де в подальшому технології вплинуть на статус людської гідності. Вирішенням такої проблеми є людино-центричне бачення, де пріоритет відається людським цінностям. «Штучний інтелект повинен приносити користь людям і планеті, стимулюючи інклюзивне зростання, сталий розвиток та добробут» [6]. Також ми маємо визнати і захистити чисте людське мислення, а саме глибоке та критично-

рефлексивне мислення. Говорячи про норми права, варто згадати GDPR і Конвенцію 108+. Вони передбачають широкі права на недоторканність приватного життя та захист даних протягом усього життєвого циклу систем, включаючи попередню згоду на автоматизоване прийняття рішень та можливість оскарження. Важливо також додати про вчену Жанну Талліну, яка присвятила свою наукову роботу про так званий «дружній штучний інтелект», де категорія «дружній» має під собою визначити людську мотивацію, імпульси та моральні цінності. Тобто з цього, ми можемо зробити висновок, що машинам не можна дати зітерти з лиця землі нас, щоб досягти свої цілей, якщо вони стануть безконтрольними для людини. Концепція Таллінна стверджує, що програмне забезпечення не повинно бути налаштоване на знищення людства; воно може "вирішити" це питання в процесі свого існування. Визнання обмежень систем штучного інтелекту може запобігти поганим наслідкам для людини. А визначення та прийняття «людино-центричного» підходу врегулює розробки систем ШІ, де людина візьме під контроль машинну систему.

2.2 Засади для обґрунтування етичних принципів застосування штучного інтелекту

Перша з небезпек, з якою ми можемо зіштовхнутись, це те, що комп'ютери не можуть мислити абстрактно. А тому, вони не можуть оцінювати і розуміти людські цінності. З цих причин мають бути розроблені нові закони, нова політика та практика. Зокрема завданням для мислителів-філософів є переосмислення та перевизначення застарілих соціальних та етичних концепцій. Філософи, антропологи та психологи, як стверджує автор твору «Комп'ютери та етика?»[11] Джеймс Мур, «повинні взяти на себе провідну роль у виконанні такого завдання, але вони повинні працювати разом з представниками трудових і соціальних систем, освіти, медицини, безпеки та військових технологій.» [27; с.3]

Комп'ютери викликають нові форми класичних моральних проблем, які стають ще більш загостреними та складними, коли ми намагаємося застосувати загальні моральні принципи до нових сфер. Ще з 90-х років було передбачено польською філософінею Христиною Гурянк-Коциковскою, що комп'ютерна етика, перетвориться на систему глобальної етики, що може бути придатною для кожної культури світу. Це свого роду відповідь на входження до четвертої технічної революції викликаній комп'ютерними технологіями. А отже, перед нами постає нове завдання переосмислити людські етичні засади та людське життя в цілому. Важливо розуміти, коли мова йде про загальний або суперштучний інтелект, важливо, щоб етичні аспекти були універсальними на планетарному рівні, спрямованими на все людство. Дослідники та практики досліджують ідею як навчити штучний інтелект розпізнавати та вивчати людські цінності. Напевно, цього можна досягти, якщо штучний інтелект буде мати таку здібність як відходження від канонів суворої формалізованої логіки. Тобто дану думку можна роз'яснити прикладом. Якщо людина за своєю природою може говорити одне, думати інше та робити третє. То штучний інтелект з запрограмованими алгоритмами не здатен це робити. Тобто по суті, штучний інтелект немає ірраціонального стану на відміну від людини. Таким чином, нам варто створити універсальну людську етику, яку можна кодифікувати, щоб штучний інтелект міг бути запрограмованим та міг її вивчати. З цього приводу Європейська комісія закликає при створенні нового програмного забезпечення зі штучним інтелектом використовувати інтеграцію етичних правил.

Етичне і соціальне визнання, а також забезпечення надійності технологічних засобів, що відповідають цим стандартам у сучасному використанні технологій, поряд з іншими науковими досягненнями, є важливою роботою науковців, спрямованою на допомогу і прояснення. Взаємозв'язок між технологіями та людиною завжди був складним балансом, що супроводжував прогрес у цій сфері. У сучасний час, більш ніж коли-небудь, ми стикаємося з необхідністю адаптації до технологічного прогресу в світі. Мораль і право як основні соціальні регулятори[4], що доповнюють одне одного, є результатом

людської інтелектуальної діяльності. З розвитком науки виникає питання: чи можуть мораль і право бути сприйняті штучним інтелектом (ШІ), та чи може він керуватися ними при прийнятті автономних рішень? Також цікавлять питання: як ШІ приймає рішення, які моральні та правові наслідки його дій, та чи можна притягнути ШІ до відповідальності за свої дії? Це лише частина питань щодо регулювання використання технологій ШІ.

Наразі досі не зрозуміло, яким чином мають змінитися основні норми життя, адже зміна ситуацій вимагатиме глибокого розуміння етичних наслідків пов'язаних технологічними інноваціями. Використання штучного інтелекту разом з віртуальною реальністю (VR) може стати значним кроком у сфері охорони здоров'я. Від розробки інтелектуальних віртуальних середовищ до створення інтелектуальних штучних агентів, нові можливості супроводжуються великою відповідальністю за забезпечення етичного впливу. Це може підвищити довіру користувачів.

Перш ніж приймати технологію на такому рівні, людині недостатньо часу для всебічного розгляду всіх факторів та прийняття необхідного рішення в добре продуманому і обговорюваному етичному контексті. Тут важливий людський фактор настільки, що жодна технологія не може запропонувати кращого рішення, ніж комплексний розгляд історичних, політичних і, можливо, навіть філософських передумов стосовно можливості технологічних артефактів мати такий великий вплив. Забезпечити тонкий баланс між задоволенням потреб та уникненням створення проблем. У цьому контексті важливо дотримуватися етично виважених і схвалених підходів та засобів.

В добу «четвертої революції» саме технологіям притаманна ознака загрозливого творіння. Важливо вирішити питання так, щоб це не стало шляхом до нових проблем, щоб перехід до нового етапу був максимально безпечним і здоровим після цього. Основною метою стало визначення того, що важливо зберегти і утримати, що забезпечує благополуччя людства. Разом з тим, штучний інтелект має свою сильну сторону — кодування. Як тільки щось можна закодувати, це автоматично може бути підвладним штучному інтелекту, а до

того моменту він це не сприймає, адже не може прочитати. Зрештою, маючи щось закодоване, штучний інтелект може глобально домінувати, нав'язуючи зміст світу. Тобто ми маємо збагнути, що комп'ютер це не просто машина, яка виконує алгоритми, а розвинений інтелект, який можливо матиме права в майбутньому. По суті ШІ зі статусом юридичної особи в юрисдикціях може бути наділений правами. В такому разі людина швидко втратить свої права на самовизначення. І ми будемо благодіяти зберегти хоча б деякі з наших прав. Про це міркується в праці «Раціональність та етика у штучному інтелекті»[27]. Штучний інтелект має серйозні етичні наслідки і представляє значні загрози для людства, включаючи потенційні екзистенційні ризики. «Етика в ІТ стає не просто доповненням до технології, а фундаментальним аспектом, що формує майбутнє технологічного розвитку»[2].

Оскільки етика була темою багатьох досліджень та дискусій в області штучного інтелекту, слід визначити, що наразі визначено сорок типів етичних явних та неявних агентів штучного інтелекту, які були запропоновані Муром у 2006 році. Етичний агент в свою чергу — це машина, яка виконує завдання з або без втручання людини. Інші -працюють за алгоритмом, які діють етично. Тобто ці етичні агенти приймають рішення з точки зору людських характеристик, включаючи свободу волі, совість та наміри. Варто розуміти, що б машина була етично приймала рішення вона повинна керуватися етичними правилами, які закодовані в ній. Щоб уникнути негативних етичних впливів, розробники ШІ мають враховувати ці факти при створенні інтелектів. Тому для розробки інтелектуальних агентів можна використовувати підхід ціннісно-чутливого дизайну [29]

Насамперед саме проектувальники, розробники та постачальники інтелектуальних систем несуть відповідальність за дотримання етичних та правових норм при розробці штучного інтелекту. Етика «четвертої революції» має зберегти свої норми та правила щоб запобігти зламу в приватному житті користувачів, забезпечити недоторканість до людського життя. В свою чергу користувачі не повинні зловживати цими системами і тим самим завдавати

шкоди собі. Етичні машини, описані Муром, мають будуватись на розумінні людської цінності та людських етико-моральних норм.

Отже, щоб врегулювати роботу штучного інтелекту та інтегрувати етику в машину, вона має мати такі ознаки: необхідно зберегти людську гідність, суверенітет та конфіденційність. Це має бути ядром інтелектуальних систем. Це може бути розширюваного контекстно-орієнтованого адаптивного системного середовища (eCBASE) [29], центральним компонентом якого є адаптаційне середовище виконання (ARE). Таке адаптаційне середовище використовується для політичної адаптації та стратегій контекстуалізації, щоб в кінцевому випадку згенерувати персоналізоване пояснення. Всі створені об'єкти розробки управляються в Artifact Manager і пов'язані з ARE. Етична дія штучного інтелекту залежить від загального контексту технічних, соціальних, моральних правил, що відрізняються в кожній країні. Тому етика штучного інтелекту потребує адаптації до мінливих моральних норм і правил у громаді. Інтелектуальна система має вчитися етиці, мають бути створені умови, щоб така система могла вчитися на ситуаціях і автоматично адаптувати свою дію. Щоб в момент, коли система зрозуміє, що людині може бути завдано шкоди, інтелектуальна система цього не зробила, а зупинилась.

Отже, можна виділити основні етичні завдання інтелектуальної системи штучного інтелекту: дотримання конфіденційності, прозорості обробки даних, добровільна згода на зберігання, розкриття персональних даних. За допомогою контекстно-орієнтованої адаптивної системи ми визначаємо її поведінку через політики адаптації, які задають умови та учасників реакції системи. Ці політики можуть встановлювати етичні та правові правила. «На даному етапі правове регулювання в сфері використання технологій і юнітів штучного інтелекту знаходиться на стадії становлення та початкового розвитку»[16]. Юристи можуть інтегрувати правові норми та відповідну дію системи через правову базу, що складається з політик правової адаптації. Кабінет Міністрів України одним з пунктів Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні визначив розробку Етичного кодексу штучного інтелекту на зразок Правил Етики Єврокомісії.

Однак, водночас, ми переконані, що цього нормативно-правового акту буде замало для регламентації діяльності штучного інтелекту в нашій державі[17]. Таким чином контроль користувачам буде гарантовано, гідність та суверенітет збережені. Окрім того, моральну та юридичну відповідальність мають нести розробники, а також користувачі.

Основні етичні принципи для безпечного використання штучним інтелектом

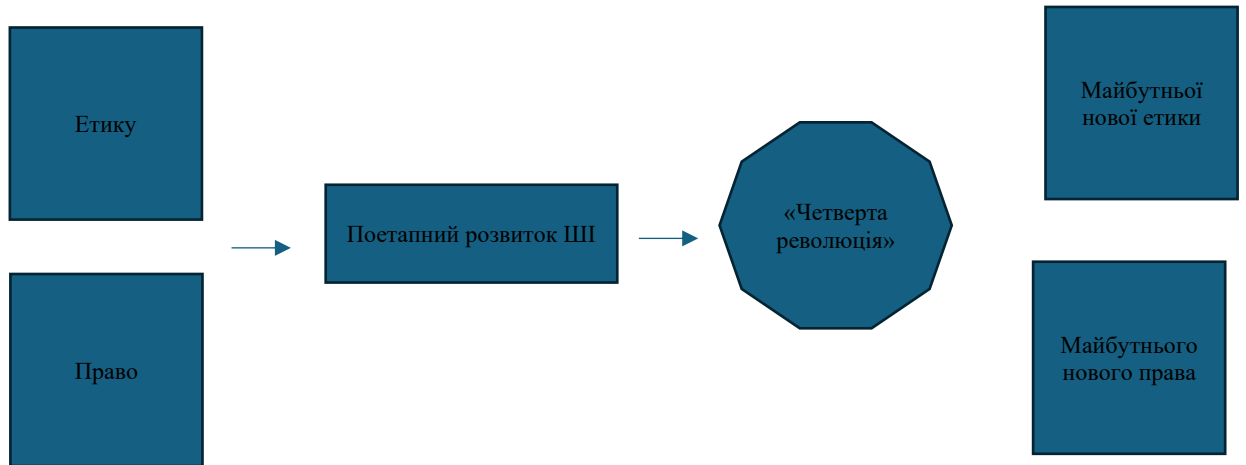
Табл. 2

Збереження людської гідності та здатності до раціонального мислення	Має бути визнання свідомого морального статусу людини та його захисту, не даючи зламати це машинним системам.
Збереження суверенітету	Розуміння, що штучний інтелект в епоху метамодерну може мати права, а тому юридично правильно мають бути побудовані юридичні алгоритми щоб не завдати школи людині.
Відповідальність обох сторін	Важливо визначити, хто несе відповідальність за рішення, прийняті ШІ, і забезпечити наявність механізмів для оскарження цих рішень. Як було написано вище, відповідальність несуть дві сторони, користувачі та розробники всіх інтелектуальних з систем штучного інтелекту.
Прозорість	Системи ШІ повинні бути прозорими, а їхні рішення мають бути пояснюваними, щоб користувачі могли зрозуміти, як і чому було прийняте певне рішення.
Приватність і захист даних	Необхідно забезпечити конфіденційність особистих даних користувачів та захист від несанкціонованого доступу чи використання.
Людський контроль машини	Завжди має бути можливість людського втручання у процес прийняття рішень, особливо у випадках, що мають значні наслідки.
Добробут суспільства	Розробка та використання ШІ повинні бути спрямовані на покращення добробуту суспільства, а не лише на задоволення комерційних чи індивідуальних інтересів.

Схема 1

Врегулювання світу через

Зародження:

РОЗДІЛ III ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЧАС МЕТАМОДЕРНУ

Використання штучного інтелекту (ШІ) в час метамодерну охоплює широкий спектр галузей та застосувань, суттєво впливаючи на різні аспекти нашого життя. Так чи інакше він впливає на кожен зі сфер нашого життя: охорону здоров'я, транспортні засоби, економіка, освіта та безпека. ШІ допомагає у виявленні захворювань на ранніх стадіях через аналіз медичних зображень, таких як рентгенівські знімки або МРТ. Роботизовані системи, керовані ШІ, допомагають хірургам виконувати складні операції з більшою точністю. ШІ використовують для розробки самокерованих автомобілів, які здатні пересуватися без втручання людини, завдяки аналізу дорожньої обстановки в режимі реального часу. Алгоритми ШІ допомагають у плануванні та оптимізації маршрутів транспорту для зниження заторів та підвищення ефективності перевезень. ШІ використовується для аналізу великих обсягів даних (Big Data) з метою виявлення трендів та прогнозування ринкових тенденцій. Чат-боти, керовані ШІ, забезпечують цілодобову підтримку клієнтів, відповідаючи на запити та вирішуючи проблеми. А використання віртуальних асистентів для допомоги студентам допомагають їм у виконанні домашніх завдань та пошуку інформації. ШІ використовується у системах безпеки для ідентифікації осіб та виявлення підозрілої поведінки. Алгоритми ШІ аналізують мережевий трафік для виявлення та попередження кібератак.

Майбутнє штучного інтелекту - це прагнення до синтетичних даних. Синтетичні дані також є чистими і надійними з точки зору обробки: вони не порушують приватність або конфіденційність на етапі розробки, хоча проблеми зберігаються на етапі розгортання через передбачувану шкоду для приватності. Відбуватиметься поступова адаптація світу до ШІ, але не навпаки. Другим сценарієм подій буде так, що влада намагатиметься робити додатки ШІ відповідним до соціально прийнятних очікувань. Наразі складність полягає в тому, що ніхто не знає визначеного шляху штучного інтелекту в найближчому майбутньому. На сьогоднішній день ми можемо спостерігати природу даних

штучного інтелекту, як ефективно та швидко ШІ досягає свого розвитку та можливі проблеми, які можуть виникнути зі ШІ. Дані можна прирівняти до цінного ресурсу в наш час. Чим більше даних буде в інтелектуальній системі штучного інтелекту, тим більш точно він зможе надавати відповіді та виконувати різноманітні завдання. Прикладом може стати подія в Сан-Дієго, де команда навчила штучний інтелект використовувати мільйони точок. Система ШІ змогла продемонструвати високу точність діагностики різних систем органів, порівняну з досвідченими педіатрами в діагностиці поширених дитячих захворювань. Дослідження підтверджує, що впровадження систем на основі штучного інтелекту може допомогти лікарям обробляти великі обсяги даних, покращувати точність діагностики та підтримувати прийняття клінічних рішень у випадках діагностичної невизначеності або складності. Також в області медицини штучний інтелект згенерував 3D зображення задньої частини ока. Це підвищило ефективність з такого роду захворювання.

Сьогодні штучний інтелект успішно керує властивостями електромагнетизму для обробки текстів, часто працюючи настільки ефективно, що його результати не відрізняються від тих, які могли б бути досягнуті людиною. Полягає ця ідея в мовній моделі. Мовна модель штучного інтелекту (ШІ) — це тип алгоритму машинного навчання, спеціально розроблений для обробки, розуміння та генерації природної мови. Такі моделі навчаються на великих наборах текстових даних, що дозволяє їм прогнозувати наступні слова або речення, відповідати на запитання, писати тексти різного стилю, перекладати мови та виконувати інші мовні завдання. Такими прикладами може бути ChatGPT (також відома як GPT4, розроблена OpenAI-Microsoft). Вони можуть працювати над формальною структурою текстів і виконувати завдання, пов'язані з обробкою і аналізом інформації, не обов'язково розуміючи суть самого тексту. Це відбувається завдяки їхнім алгоритмам та математичним моделям, які дозволяють їм впоратися з великими обсягами даних та виконувати складні завдання швидко і

ефективно. Це може здивувати багатьох, але це часто відображається у їхніх вражаючих досягненнях у сфері обробки природної мови та аналізу даних.

Розуміння можливостей та обмежень штучного інтелекту справді важливий. По мірі того, як технологія розвивається і стає більш доступною, розуміння того, що вона може або не може досягти, стає критично важливим для розробників, бізнесу та суспільства в цілому. Науковий підхід та об'єктивне оцінювання можливостей штучного інтелекту дійсно допомагають уникнути необґрунтованих очікувань і спекуляцій, що відіграють ключову роль у сприйнятті та використанні цієї технології. Розвиток штучного інтелекту є найбільшим екзистенційним ризиком для людства, може бути обґрунтованим певними аспектами, такими як можливість виникнення суперінтелекту, який може мати непередбачувані наслідки для людства. Однак це лише один з потенційних ризиків, і важливо балансувати його з іншими проблемами, такими як війни, голод, забруднення довкілля та інші соціальні проблеми.

Пандемія COVID-19 та війна в Україні виявилися нагадуванням про те, що існують конкретні і невідкладні проблеми, з якими суспільство повинно боротися прямо зараз. Ці кризи підкреслюють важливість розуміння та вирішення актуальних проблем, а не витрачати час і ресурси на спекуляції щодо майбутніх можливих загроз. Тим не менш, дослідження та обговорення можливих ризиків інтелектуального розвитку може бути корисним для розробки стратегій та політик, спрямованих на забезпечення безпеки та сталості в майбутньому.

3.1 Розвиток та можливості штучного інтелекту в метамодерному світі

Штучний інтелект (ШІ) пройшов значний шлях розвитку від своїх початкових концепцій до сучасного стану. З моменту заснування цієї галузі в 1950-х роках ШІ зазнав кілька значних етапів еволюції, кожен з яких зробив свій внесок у сьогоднішні можливості технології. Говорячи про 1950-1960-ті роки це є ранні спроби та основні концепції, які зароджувались в напрямку інтелектуальних машин. Варто згадати англійського математика та логіка Алана Тюрінга та його «тест Тюрінга», який став основою для оцінки здатності машини демонструвати інтелектуальну поведінку. Далі 1970-ті - середина 1980-х була розробка експертних систем, які використовували знання та логіку для вирішення конкретних завдань у таких галузях, як медицина та геологія. Машинне навчання та нейронні мережі були запуснені у 1980-ті - 1990-ті роки. Це спонукало до появи машинного навчання (ML) та перших успіхів нейронних мереж. Однак, через обмеження обчислювальної потужності, розвиток був повільним.

На початку 2000-х та доходячи до нашого сьогоднішнього дня штучний інтелект розвинувся до роботи з великими даними та глибоким навчанням над ним дослідниками. Стався прорив у глибокому навчанні (Deep Learning), яке стало можливим завдяки збільшенню обчислювальних потужностей та наявності великих обсягів даних (Big Data). Почався стрімкий розвиток нейронних мереж для обробки природної мови (NLP), зокрема моделей типу GPT (Generative Pre-trained Transformer).

Говорячи про сучасні можливості ШІ - це обробка природної мови (NLP), створення Моделей GPT-3 та GPT-4, які можуть генерувати текст, відповідати на запитання, перекладати мови та навіть писати код. ШІ використовується в чат-ботах, голосових асистентах (напр. Siri, Alexa) та для автоматичного аналізу текстів. ШІ може розпізнавати обличчя, об'єкти та сцени на зображеннях і відео. Приклади включають системи безпеки, автоматизовані транспортні засоби та медичну діагностику.

Автоматизація – це зменшення обсягів важкої фізичної праці та делегування рутинних функцій машинам[1].

ШІ використовується для машинного навчання та прогнозування, зокрема прогнозування тенденцій у бізнесі, фінансах, погоді та багатьох інших галузях. Застосування варіюється від аналізу ринкових трендів до персоналізованих рекомендацій у роздрібній торгівлі. З'явилися автономні транспортні засоби, дрони та роботи, які можуть виконувати складні завдання без людського втручання, стали реальністю завдяки ШІ. Штучний інтелект допомагає в діагностиці захворювань, розробці нових ліків та персоналізованій медицині, аналізуючи великі масиви медичних даних.

Варто згадати медійні інновації, які були створені з появою штучного інтелекту: генеративні змагальні мережі (GANs) дозволяють створювати реалістичні зображення, відео та аудіо. Вони застосовуються в мистецтві, дизайні, моді та медіа. Моделі, як DALL-E та MidJourney, можуть створювати оригінальні зображення на основі текстових описів. З'явилась розширена реальність (AR) та віртуальна реальність (VR). Це один з базових елементів мета всесвіту[10], два інших це ідентифікаційні данні та блокчейн. ШІ використовується для покращення досвіду в AR і VR, створюючи інтерактивні та адаптивні середовища для навчання, ігор та розваг.

Штучний інтелект використовується для створення адаптивних навчальних систем, які підлаштовуються під індивідуальні потреби студентів, надаючи персоналізовані рекомендації та зворотний зв'язок. Віртуальні репетитори та асистенти допомагають у навчанні мов, математики та інших дисциплін.

З'явилась така нова галузь як фінансові технології (FinTech). Штучний інтелект допомагає в аналізі фінансових ринків, виявленні шахрайства, управлінні ризиками та наданні персоналізованих фінансових консультацій. Автоматизовані торгові системи та чат-боти для обслуговування клієнтів стали звичайним явищем.

Разом з цим стали нові етичні та соціальні питання, які породжують нову проблематику конфіденційності, безпеки даних, упередженості алгоритмів та впливу ІІ на зайнятість, що потребують пильної уваги та правильного вивчення даної системи. Однією з таких може стати технологія ІІ в воєнній справі. «Існує ризик того, що штучний інтелект буде використано для отримання даних у комерційних чи політичних цілях, часто без відома особи. Розробляючи передові технічні рішення, ми повинні керуватися моральними принципами»[7]. З появою штучного інтелекту стала необхідність розробки міжнародних стандартів та регулювань для забезпечення безпечного та етичного використання ІІ. Щодо технічних викликів, то це - постійне вдосконалення алгоритмів, забезпечення інтерпретованості та пояснюваності моделей, а також збільшення енергоефективності обчислень. Однак, вкрай важливо, щоб розвиток штучного інтелекту відбувався збалансовано, з урахуванням технічних, етичних та соціальних аспектів.

Говорячи про психологічні та соціальні аспекти, варто побачити певну довіру до автоматизованих систем та вплив на соціальні відносини, проте варто надалі продовжувати дослідження для повного розуміння машини. Одним з аспектів, на який вплинув штучний інтелект - це зайнятість людини. Так як за допомогою штучного інтелекту швидкість виконання рутинних завдань зменшило кількість часу на такі роботи, то автоматизація робочих місць викликає стурбованість щодо безробіття та зміни характеру праці. Водночас з'являються нові професії та спеціальності, пов'язані з розвитком та управлінням ІІ.

Майбутні тенденції можуть вміщати в себе самонавчаючі системи, де подальший розвиток алгоритмів призведе до самостійного вдосконалювання без втручання людини, адаптуючись до нових даних та змін у середовищі. Може бути поєднання різних технологій, таких як ІІ, блокчейн та інтернет речей, для створення комплексних рішень, які забезпечують більшу безпеку, прозорість та ефективність.

Штучний інтелект продовжує розширювати свої можливості, відкриваючи нові горизонти в науці, техніці та суспільстві. Важливо слідкувати за його розвитком, враховуючи як технічні досягнення, так і соціальні виклики, щоб забезпечити сталий і етичний прогрес. Проте, як було зазначено в попередніх розділах, ми людство має зберегти над штучною машиною контроль та створити такий запрограмований етичний алгоритм, щоб він мав усвідомлювати гідність людини, відповідальність та суверенітет. Мають бути створенні нові етичні та правові кодекси, де розробники штучних машин будуть нести відповідальність. І це задає перспективи розробки етичних стандартів для використання ШІ, включаючи прозорість алгоритмів, відповідальність за рішення, прийняті ШІ, та уникнення упередженості в даних.

3.2 Соціокультурні, економічні та моральні ефекти штучного інтелекту

Штучний інтелект вже сьогодні має значний вплив на суспільство та людські цінності, змінюючи різні аспекти життя від економіки до етики. Розглянемо ключові сфери впливу ШІ на суспільство та цінності. Дивлячись на етичні та філософські питання розвиток ШІ спонукає до актуалізації важливих етичних та філософських питань, пов'язаних з людськими цінностями та мораллю. В першу чергу це стосується конфіденційності та безпеки даних: ШІ збирає та аналізує великі обсяги даних, що викликає питання щодо захисту приватності та безпеки особистої інформації. Використання даних для навчання моделей ШІ ставить під загрозу конфіденційність особистої інформації. Порушення приватності можуть мати серйозні наслідки, такі як викриття особистої інформації або маніпуляція поведінкою. Зібрані дані можуть стати об'єктом атак хакерів, що піднімає питання кібербезпеки та захисту інформації. Використання ШІ для прийняття важливих рішень (наприклад, у судочинстві чи фінансах) ставить під сумнів об'єктивність і справедливість таких рішень, а також відповідальність за помилки ШІ. Адже моделі ШІ можуть успадковувати упередження, наявні в навчальних даних, що призводить до несправедливих

рішень. Наприклад, алгоритми, що використовуються для кредитного скорингу або найму, можуть дискримінувати певні групи людей. Рішення, прийняті ШІ, часто бувають непрозорими («чорний ящик»), що ускладнює їхнє розуміння та перевірку. Важливо забезпечити прозорість алгоритмів, щоб користувачі могли зрозуміти, як були прийняті ті чи інші рішення. Далі виникає питання про те, наскільки можна довіряти ШІ, який здатний наслідувати людську поведінку та емоції. Чи можемо ми вважати такі системи етичними або моральними суб'єктами? Розробка автономних систем, таких як безпілотні автомобілі, піднімає питання моральних виборів, які такі системи мають робити у критичних ситуаціях. Віртуальні асистенти та роботи, які імітують людські емоції, можуть створювати ілюзію емпатії. Це може призвести до ситуацій, коли люди починають довіряти машинам більше, ніж іншим людям. Чи може ШІ бути моральним суб'єктом? Це питання включає обговорення, чи можуть роботи мати моральні обов'язки та права. Розвиток автономних систем, таких як безпілотні автомобілі, викликає питання моральних виборів у критичних ситуаціях.

Поява штучного інтелекту перед нами ставить нові моральні вибори: як повинні діяти автономні системи в ситуаціях, де потрібно приймати моральні рішення? Наприклад, у разі аварії, на кого має бути спрямована мінімізація шкоди – на пасажирів автомобіля чи на пішоходів? Виникає питання правового регулювання автономних систем. Необхідно визначити, хто несе відповідальність у разі аварії або інших непередбачених ситуацій, спричинених автономними системами.

Розробники ШІ стикаються з викликом етичного програмування, яке передбачає закладання моральних принципів у алгоритми. Це включає визначення етичних стандартів, за якими мають діяти автономні системи. Інші етичні питання стосуються впливу на суспільні норми та культуру: ШІ може впливати на суспільні норми та культуру, змінюючи спосіб, яким ми взаємодіємо один з одним і з технологіями. Це може призвести до зміни цінностей та поведінки людей. Важливо забезпечити рівний доступ до передових технологій, щоб уникнути створення нових соціальних та економічних нерівностей.

Використання ШІ у військових технологіях, таких як автономні зброї, піднімає питання етики війни та відповідальності за застосування смертоносної сили.

Переходячи до соціального впливу ШІ, важливо зазначити, що він також впливає на соціальну структуру та взаємодію між людьми. Штучний інтелект змінює спосіб, яким люди спілкуються, використовуючи чат-боти, віртуальних асистентів та соціальні мережі, що дозволяє швидше обробляти інформацію та надавати персоналізовані послуги. Інтелектуальні навчальні системи можуть покращити процес освіти, надаючи адаптивне навчання та доступ до знань у будь-який час і будь-де. ШІ використовується для діагностики хвороб, розробки нових ліків та індивідуалізації лікування, що може значно покращити якість медичних послуг.

Також я би хотіла зазначити ідею спільного блага, що означає філософії, етиці, політиці та економіці, яка стосується благ, від яких користь отримує все суспільство, а не окремі індивіди чи групи. Ідея спільного блага передбачає, що певні ресурси та послуги, такі як чисте повітря, безпека, правосуддя, охорона здоров'я та освіта, повинні бути доступні для всіх членів суспільства. Спільне благо в контексті штучного інтелекту (ШІ) означає використання технологій ШІ для покращення життя всього суспільства, а не лише окремих осіб або груп. Це передбачає створення і впровадження ШІ таким чином, щоб його користь була максимальною для якомога більшої кількості людей і враховувала інтереси всіх зацікавлених сторін. Варто зазначити, що: «Спільне благо є «внутрішньою» цінністю соціальних практик та принципом організації політичного та громадянського життя у всіх його формах»[13]. Розробка алгоритмів ШІ повинна бути прозорою, щоб суспільство могло розуміти, як працює ШІ і які рішення він приймає. Розробники і користувачі ШІ повинні нести відповідальність за наслідки використання технологій ШІ. ШІ не повинен посилювати соціальні нерівності або дискримінувати будь-які групи.

Варто окреслити й економічний вплив штучної машини. ШІ революціонізує ринок праці, автоматизуючи рутинні завдання та створюючи нові професії. Це призводить до зростання продуктивності та економічного

зростання, але також викликає занепокоєння щодо безробіття та необхідності перекваліфікації робітників. Він здатний виконувати завдання, які раніше виконували люди, що може призвести до втрати робочих місць у деяких секторах, зокрема в виробництві, обслуговуванні та транспорті. Разом з цим може зрости відсоток економічної нерівності. Оскільки висококваліфіковані робітники отримують більше вигод від технологічного прогресу, тоді як низькокваліфіковані можуть втратити роботу[8].

Отже, етичні та філософські питання, пов'язані з розвитком ІІІ, є складними та багатоаспектними. Вони вимагають глибокого аналізу та міждисциплінарного підходу, що включає технологів, філософів, юристів, соціологів та інших експертів. Важливо розробляти та впроваджувати ІІІ відповідально, враховуючи всі потенційні ризики та наслідки, щоб забезпечити справедливий та етичний розвиток цієї потужної технології.

Вплив ІІІ на суспільство та людські цінності є складним і багатогранним. Він відкриває нові можливості для розвитку та покращення якості життя, але також викликає нові виклики та етичні дилеми. Важливою є відповідальна розробка та використання ІІІ, що враховує соціальні, економічні та моральні аспекти, щоб забезпечити справедливий та безпечний прогрес технологій.

ВИСНОВКИ

Дослідження моралі в час метамодерну та етики штучного інтелекту є актуальним завданням, яке допоможе краще зрозуміти складні взаємозв'язки між технологічним прогресом, культурними змінами та моральними цінностями. Це сприятиме формуванню етичного фундаменту для подальшого розвитку суспільства. Важливо продовжувати дослідження в цій галузі та розробляти практичні рекомендації для інтеграції етичних принципів у розвиток технологій та суспільні відносини.

Необхідно враховувати, що розвиток ШІ та інших технологій неминуче призведе до нових викликів та дилем. Наприклад, автоматизація праці може спричинити значну безробіття, що потребуватиме нових підходів до соціальної політики та підтримки населення. Також виникають питання щодо відповідальності за дії автономних систем, зокрема, в контексті військових та медичних застосувань ШІ. Розробка законодавства, що регулює використання ШІ, повинна враховувати не лише технічні аспекти, але й етичні норми, які захищають права та свободи людини.

Необхідно, щоб рішення, прийняті штучним інтелектом або людиною на основі висновків ШІ, були прозорими та зрозумілими [20]. Це включає створення механізмів контролю та перевірки алгоритмів, а також забезпечення доступу до інформації про те, як працюють ці системи і на яких принципах вони базуються. Навчання та підвищення обізнаності серед громадськості щодо можливостей та ризиків ШІ також є критичними для формування етично усвідомленого суспільства.

Отже, мораль в епоху метамодерну та етика штучного інтелекту є складними та багатогранними питаннями, що вимагають комплексного підходу та міждисциплінарного співробітництва. Тільки так можна забезпечити, що технологічний прогрес сприятиме загальному благу та розвитку суспільства, а не призведе до нових форм нерівності та несправедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азаренков В. І., Криклива К.О. Основні етичні проблеми штучного інтелекту. Харків: Молодіжна школа-семінар, 232 с.
2. Балик А. Основні принципи етики в ІТ-сфері URL: <https://lemon.school/blog/etyka-v-it-sferi>
3. Від Ш до І: що таке штучний інтелект та як він трансформує світ. URL: <https://chatgpt.com/c/cb9145f7-2e5a-4b85-9690-fee0ab573ea3>
4. Головка О. М., Бондар Є Етико-правові проблеми використання роботів зі штучним інтелектом. Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/269563/265042>
5. Гьофе О. Справедливість і субсидинарність. Київ: Альтерпрес, 2014.
6. Додонова В. І. Проблеми і перспективи взаємодії людини та штучного інтелекту. Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія №2. Том 13. 158-168
7. Івчук С. Р., Кокарча Ю. А. Цифрове суспільство: управління, фінанси та соціум: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Том 1. / ред. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2023. С.260.
8. Інформаційні технології в освіті, техніці та промисловості. VII Міжнародна науково-практична конференція "Інформаційні технології в освіті, техніці та промисловості", Мадрид, Іспанія. С 255.
9. Кассен Б. Європейський словник неперекладностей. Том 2. Київ: Дух і літера, 2011.
10. Костенко О. В. Правові основи застосування штучного інтелекту в метавсесвіті. 15-та Міжнародна науково-практична конференція "Наука, інновації та освіта: проблеми та перспективи". Токіо, 2022. 397 с. С. 366
11. Комп'ютери та етика/ ред. Террелл Ворд Байнум, С. 266 – 275
12. Маніфест мета модернізму URL: <https://olehshynkarenko.medium.com/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%82->

- [/D0%BC/D0%B5/D1%82/D0%B0/D0%BC/D0%BE/D0%B4/D0%B5/D1%80/D0%BD/D1%96/D0%B7/D0%BC/D1%83-9886b09b8af](https://www.wikidata.org/wiki/Q116164)
13. Маслікова І. І. Спільне благо в контексті інституалізації соціальних практик: етико-філософський аналіз: дис доктор філософ. наук: 09.00.07. Київ, 2019. 410 с.
14. Матвія 7:12; Луки 6:31
15. Метамодернізм URL: <https://www.wikidata.org/wiki/Q116164>
16. Онищук І. Технології штучного інтелекту: співвідношення права і моралі. URL: https://risu.ua/tehnologiyi-shtuchnogo-intelektu-spivvidnoshennya-prava-i-morali_n116164
17. Охотнікова О.М., Корпачова С. В. Роль впровадження штучного інтелекту в механізм реалізації прав людини і громадянина в Україні. Юридичний інститут «Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. С. 48
18. Рогожа М. Моральні дилеми у галузі штучного інтелекту. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2019, С. 46
19. Темна ера: чому етика штучного інтелекту є важливою. URL: <https://forklog.com.ua/exclusive/temna-era-shi-chomu-etyka-shtuchnogo-intelektu-ye-vazhlyvoyu>
20. Турута О. В., Жидкова О.О. Вплив штучного інтелекту на права людини. Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості. 2024
21. Федоров А. Перегони технологій та нова етика. URL: <https://chas.news/future/peregoni-tehnologii-ta-nova-etika>
22. Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002.
23. Штучний інтелект (artificial intelligence). URL: <https://www.oksim.ua/2023/05/23/shtuchnyj-intelekt/>
24. Bouelles C. Liber de intellectu Charles de Bouelles. Fromann, 1973.

25. Floridi L. *The Ethics of Artificial Intelligence_ Principles, Challenges, and Opportunities*. New York: Oxford University Press, 2023.
26. Katsenelinboigen A. *The Concept of Indeterminism and Its Applications Economics, Social Systems, Ethics, Artificial Intelligence, and Aesthetics*-Praeger. London, 1997, 249 p.
27. *Rationality and Ethics in Artificial Intelligence/ ed. Grozdanoff B., Popov Z., Serafimova S.* Cambridge Scholars Publishing. 2023, 230 p.
28. *Studies in Applied Philosophy, Epistemology and Rational Ethics/ ed. Magnani L., Aliseda A, Longo G., Sinha C., Thagard P., Woods J.:* Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2013.
29. Steven John Thompson *Advances in Human and Social Aspects of Technology- Machine Law, Ethics, and Morality in the Age of Artificial. Intelligence-IGI Global.* 2021, 286 p.
30. *The Essential Turing: Seminal Writings in Computing, Logic, Philosophy, Artificial Intelligence, and Artificial Life: Plus The Secrets of Enigma/ed. Copeland J,* New York: Oxford University Press, 2004.
31. Turing A. *Computing Machinery and Intelligence.* *Mind* 49. 433-460 p.
32. Vermeulen T., Akker R. *Notes on metamodernism,* *Journal of Aesthetics & Culture.* Vol. 2, 2010.